

MAGÁNBE SZÉD BRECHTRŐL

Szerencse a szerencsétlenségben, hogy Berlinben ért utol, más irányú lázas buzgólkodásom közepette, a szerkesztőség ellentmondást nem tűrő parancsa, hogy írjak Brecht-számuk elejére Brechtről valami brechtieset – nincsenek itt nálam ilyen tárgyú irományaim, jegyzeteim, fordításaim, és minthogy a Berlinben fellelhető Brecht-irodalom jegyzékének átolvasásához sincs már idő, a vendéglátóm lakásában található Brecht-műveken kívül csak saját kútfőmhöz folyamodhatom.

Orrom előtt egy újság, a TV tip; címdoldalán a fiatal Brecht szivarozik egy zongorának könyökölve. Aláírás: „Brecht Total.” Az alcím: „Kábé 4700 sugárzási perc egy halott költőnek; gigantikus retrospektívvel veszi ki részét a 3SAT az 1998-as Brecht-évből.” Ez az egyetlen adó tehát csaknem nyolcvan órát foglalkozik egy valójában ma is szalonképtelen szerzővel.

Milyen következtetések vonhatók le abból, ha egy művész túléli azt az ideológiát és politikai rendszert, amelynek szolgálatába szegődött? Ez a kérdés itt, Németországban élesebben vehető fel, mint nálunk, mert itt a kommunista utódpárt nemcsak hatalmon nincs, hanem utcalányhoz hasonlatos státusba szorult: rossz hírbe keveri mindazokat a jobb családból származó politikai tényezőket, akik szemeznének vele. Rádadásul egyre-másra folynak a perek a kommunista funkcionáriusok, bírák, határőrök és gazdasági tótumfaktumok ellen. Brecht ellenben, noha kommunista elkötelezettsége és marxista filozófiája provokatív szemérmelenséggel kiabál ki számos nagy művéből, és őseredeti antikapitalizmusa gúny tárgyává teszi a nyugati demokráciák gazdasági szerkezetét, intézményrendszerét, értékrendjét és morálját, ez a Brecht bevonult a nagy német klasszikusok közé, ahogy ezt leveleiben és naplójában jóslgatta is, folyton-folyvást „Der Klassiker”-nek becézve magát. Már megjelent, három kötet híján, összes műveinek német alapossgú kritikai kiadása, százhetven márkába kerül egy-egy kötet.

Ez az ellentmondás nem magyarázható pusztán Brecht tehetségével, művészi személyiségének roppant méreteivel és eredetiségével. Manapság, amikor világszerte folynak a viták arról, hogy erkölcsi értelemben van-e különbség a totalitáriánus rendszerek között, Brecht életművének utóélete és perspektívái érvek amellet, hogy a kommunista világrendszerben – a fasiszta rendszerekkel ellentétben – egy humanista alapvetésű és termékeny kritikai alapállással rendelkező filozófia fajult el. Igaz: néhány náciszimpatizáns művész – például Gottfried Benn – szintén dacol az idővel, de életművet a náci filozófia nem hatotta át. Benn maga hangsúlyozta *Doppelleben (Kettős élet)* című magamagentegető esszéjében, hogy művészi énjének semmi köze sincs akcidentális énje viselt dolgá-

ihoz. Brecht élvezeteg műve ellenben éppen azért hat, mert ez az élvezetesség nem kis mértékben az ellentmondások (magyarán – elnézést kérek – a dialektika) élvezetéből táplálkozik. Ez pedig nem pusztán kritikai szemléletre vall, hanem ennek gyönyörűre, tehát arra is, hogy a világ iszonyú állapota miatt érzett kétségbeesést az ész derűje hatja át. Ez újabb ellentmondás, de nem logikai, hanem elsősorban pszichológiai, vagyis olyan, amely tételes kifejtés helyett érzékletes kifejezésre áhítozik.

Brecht halála óta tapasztalati tényé vált, hogy a marxista filozófia utópista elemei használhatatlanok, kritikai alapállása viszont ma is égetően időszerű, mert a működőképessége folytán dialmaskodó kapitalista világ a szovjet rendszer megérdemelt bukása után is a Mammon imádatára, igazságtalanságra és képmutatással roszszul rejtegetett kannibalizmusra épül. Ma, amikor vitatni sem lehet, hogy a világ bankrendszere dögre kereste magát a harmadik világ népirtásos törzsi háborúin, és semleges arckifejezéssel profitált az élő és halott szidók szájából kitépett aranyfogakból, ki merné cinikus poénként minősíteni a *Koldusopera* ama aranykőpését, miszerint egy bankbetörés elenyésző bűn egy bankalapításhoz képest?

Nálunk a Kádár-korszak évtizedeiben egyebek között azok vetették meg Brechtet mint kommunistát, akiket boldoggá tett Aczél György törleszkedő kegye. A szellemi elit a marxizmust egyszerű sületlenségnek bélyegezte, és ez akkora főlényt biztosított neki a hatalommal szemben, hogy úgy érezte: megengedheti magának a lapos praktikum szintjén a szellemi következményekkel nem járó behódolást. Brecht a maga undorítóan didaktikus módján megzavarta volna az efféle öncsaló stratégia finom hőseinek lelki anyagcserejét: „Még a legkisebb cselekményt, a látszólag egyszerűt is / Gyanakodva szemléljétek! Vizsgáljátok meg, hogy szükséges-e, / Különösképpen az, ami megszokott! / Nyomatékosan kérünk, ne véljétek / Természetesnek, ami folyvást meg-esik.” Az efféle tanácsok osztogatóját a magyar értékhierarchiák építészei bosszúból az alagsorban helyezték el.

„Brecht önmagában is csapni való, hát még ha utánozzák” – mondta a hetvenes évek végén az általam egyébként nagyon tisztelt Benjámin László, amikor esztétikailag is indokolni akarta, hogy miért nem óhajtja politikai okból közölni József Attiláról írott versemet. Csaknem húsz évvel korábban a Lukács uszoda szép nőekkel telehintett napozóján az általam rendkívüli módon tisztelt Örkény István első beszélgetésünk-kor megjegyezte: az szerinte az egyetlen Brecht-rejtély, hogy még a nyugat-európai színházak is favorizálják ezt a határtalanul tehetségtelen, didaktikus pancsert. (Ezután, nagy megnyugvásomra, a környékünkön heverésző hölgyeket ér-

tékelve kiváló esztétikai érzékéről is tanúbizonyságot tett.)

Brecht hazai népszerűtlenségének olyan okai is vannak, amelyek nem valamely adott történelmi szituációban, hanem egész történelmünk nyomorúságában keresendők. Nemigen volt öntudatos polgárságunk, se felvilágosodásunk, nem volt antiklerikalizmusunk, nem volt önálló gondolati kultúránk. Fenyegedett nemzeti létünkkel más nemzetek létét fenyegettük szakadatlanul. Konfliktusaink késve és összekutyulódva jelentkeztek, születésük pillanatától jelezve, hogy nem köszörűköre, hanem tompító és csorbító bánásmódra vágnak. A magyar színház ezért híján volt mindannak, ami Brecht világszínházi jelentőségét biztosította. Népi realizmusa helyett nekünk népszínművünk volt, operái és dalos darabjai helyett operettünk, társadalomkritikája helyett bulvárszentalizmusunk, avantgardizmusa helyett semmink. Lírja pedig azért számíthatott nálunk vállvonogató lenézésre, mert költészetünkben a rémséges igazságokat a legutóbbi időig csak szépségbe csomagolva vettük be. „Minek is kell gyívert veretni / Belőled, arany öntudat!” – ez így elfogadható, sőt élvezetes, főként ha nem gondoljuk végig, hogy mit jelent. De ha Brecht azt olvassa le egy gonosz japán démon famaszkiáról, hogy „Milyen megerőltető gonosznak lenni”, és azért panaszkodik, mert „Az aljasságra vicsorgó gyűlölet / Is eltorzítja az arcvonásokat. / Az igazságtalanság miatt érzett haragtól / Is bereked a hang” – akkor erre nálunk értő elmék azt mondják, hogy ez nem költészet, holott ugyanazt variálja, ugyanolyan szuverenül és szemléletesen, csak megértésre kényszerítőbben, mint József Attila.

Heine-stúdiumaimból rángatott ki ez a cikk, és most, befejezésékképp hadd térjek vissza ravaszul a kétszáz éves költőhöz. Ő az „egoisztikusan izolált művészetben éléssel” a görög és firenzei művészeket állítja szembe, akik nem zárták el hermetikusan lelküket „a kor nagy fájdalmai és örömei elől”. Ellenkezőleg, műveik pusztán koruk álmodó tükörképei voltak, és ők maguk teljes emberek, akiknek személyisége éppolyan hatalmas, mint formáló erejük; Pheidiasz és Michelangelo egy darabból való férfiak voltak, mint a szobraik...” Ez az igény a teljességre és egy tömbből faragottságra jellemzi a száz évvel ezelőtti születettet is, ez biztosít neki jövőbe mutató, kitüntetett korszerűtlenséget.

U Eörsi István
E - : htu